

Проф. др Драга Мاستиловић
Универзитет у Источном Сарајеву
Институт историјских наука

*Спољна политика Русије у годинама југословенске кризе
(1985–1995)*

аутор академик Јелена Јурјевна Гускова

Књига академика Јелене Гускове, под насловом *Спољна политика Русије у годинама југословенске кризе (1985–1995)*, настала је као резултат вишедеценијског систематичног и посвећеног истраживања посебно историје југословенске кризе деведесетих година, а коме је ауторка посветила добар дио своје научне каријере. На основу помног истраживања архивске грађе, могућности да користи литературу насталу на различитим језицима, али и користећи властито искуство које је стицала као члан мисије УНПРОФОР-а на Балкану, можемо рећи да је пред нама књига једног од најбољих познавалаца историје југословенске кризе, то јест, разбијања и нестанка у крви Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Овог пута, академик Јелена Гускова потрудила се да нас обрадује новом монографијом у којој је освјетлила фазе у развоју спољне политике Совјетског Савеза према Балкану и то у посљедњим годинама постојања ове државе и у првим годинама битисања нове Русије, то јест у периоду од 1985. до 1995. године, у вријеме владавине Михаила Горбачова и Бориса Јељцина, а посебно овим другим периодом, када је руском спољном политиком у функцији министра спољних послова руководио Андреј Козирјев.

Заснована на импресивној хеуристичкој подлози, првенствено изворној архивској грађи из српских и руских архива и институција, као и на адекватној литератури, ова монографија Јелене Гускове освјетљава оно за нас Србе посебно збуњујуће понашање руске дипломатије у годинама југословенске кризе. Иако су односи СССР и СФРЈ после Другог свјетског рата били нестабилни и кретали се од периода значајног зближавања до озбиљних криза, ипак ауторка издваја два главна момента у спољној политици Совјетског Савеза који су детерминисали и његову дипломатију у вријеме југословенске кризе. Као прво, доласком на власт Михаила Горбачова започео је процес перестројке у руској спољној и унутрашњој политици и то на начин да су његови сарадници сматрали да је он перестројку подигао на ниво „револуције у револуцији”, а која се, како сматра Јелена Гускова, завршила прије него што је и почела, „а замијенила ју је бескрајна импровизација у импровизацији”. Перестројка у спољној политици Михаила Горбачова подразумијевала је неколико стратешких праваца истовремено и то смањење напетости на релацији Исток – Запад, посебно између СССР и САД, успоравање трке у наоружавању, пуна нормализација односа с Кином и другачији приступ у односима са земљама социјалистичког блока, што је подразумијевало и то да оне воде самосталну политику у складу са својим интересима. Посјета Горбачова Југославији 1988. године пробудила је наду код југословенских комуниста да могу рачунати на помоћ и подршку СССР-а у очувању Југославије у случају нових политичких заплета и продубљивања кризе. С друге стране, оно што је видио у Југославији, већ тада суоченој са слабењем федерације и сепаратизмом њених република, Горбачова је навело да закључи да треба „избјећи југословенско искуство” и проблем суверенитета република „темељно анализирати”.

Међутим, управо је то оно што Горбачов није успио избјећи у својој земљи, јер се перестројка у унутрашњој политици претворила у хаотичан прелазак на вишепартијски систем праћен финансијским и тржишним сломом. „А дошавши на власт без јасно осмишљене концепције”, по мишљењу његовог сарадника Валентина Фалина, „Горбачов је почео да импровизује”. Са своје стране, Гускова закључује да су управо те импровизације „скупо коштале СССР” – што се односи и на спољну политику.

Осјетивши да губи тло под ногама у властитој земљи, Горбачов се почео обраћати западним лидерима са молбама за економску и финансијску помоћ, што је умногоме ограничило самосталност у дјеловању и СССР довело у позицију да „подржава САД и да у многим питањима буде подређена интересима спољне политике америчке администрације”, како с правом закључује ауторка. Тако је дошло до тога да совјетско руководство, иако је званично подржавало очување независности, суверенитета и интегритета СФРЈ, под притиском Запада пристане на ембарго увоза оружја у СФРЈ и да на сједници Савјета безбједности гласа за резолуцију о забрани увоза оружја у Југославију, што је практично значило одрицање помоћи у наоружању Југословенској народној армији.

Истовремено са процесом дезинтеграције југословенске федерације, започињао је и процес дезинтеграције Совјетског Савеза, па су југословенске сепаратистичке републике Словенија и Хрватска, поред безрезервне подршке појединих западних сила, првенствено Њемачке, саговорнике за своје сепаратистичке акције пронашле у совјетским републикама, па чак и у Руској Совјетској Федеративној Републици, на челу са њеним лидером Борисом Јељцином, великим противником СССР-а. С друге стране, све је више долазила до изражаја немоћ совјетских централних власти, прије свега да се носе са ситуацијом у властитој земљи, а затим и да представљају озбиљнији фактор међународне политике, будући све више зависнији од западних сила. Тако је, на примјер, на упит тадашњег секретара за одбрану СФРЈ Вељка Кадијевића да ли СССР може да пружи подршку Југославији у случају војне интервенције Запада и да ли јој може испоручити пријеко потребно оружје, у оба случаја добио негативан одговор. Гускова луцидно закључује да већ тада почиње она улога Русије у међународним односима на Балкану коју ће имати и у наредном периоду, за вријеме министра спољних послова Андреја Козирјева, а коју јој је Запад успјешно наметнуо. То је, према ријечима Гускове, била улога „наговарача тврдоглавог Београда да прихвата приједлоге представника земаља Запада, Ватикана и међународних организација”.

Снагом прворазредних историјских извора, чврсто утемељена у научној ерудицији, произашлој из енормног истраживачког подухвата, Гускова у потпуности разобличава наредну еру руске спољне политике према Балкану, а коју је обиљежио министар спољних послова Андреј Козирјев. Представљајући личност Козирјева, без длаке на језику Гускова закључује да је он био за западне силе идеалан тип руског министра спољних послова, то јест био је „западни човјек у Кремљу” или, како је то Гускова духовито закључила у једном поднаслову, он је био „наш министар њихових спољних послова”. Користећи се чињеницом да је Јељцин био сасвим незаинтересован за спољну политику и да му је безрезервно вјеровао, Козирјев је убрзо у своје руке приграбио све конце спољне политике. С друге стране, сасвим очаран Западом, он је био без поговора спреман на сарадњу па чак, како ауторка истиче, „на испуњавање свакојаким молби и наредби”. А посљедице тога су биле да је готово предао Јапанцима Курилска острва, да је потпуно обуставио увоз „комунистичког” шећера из Кубе у Русију, да је инсистирао на што бржем повлачењу руске војске из Њемачке не тражећи ништа заузврат и да је, што је можда и најгоре, на разне начине доприносио ширењу НАТО-а на исток. А посљедице такве спољне политике

Козирјева, а поготово његово чврсто увјерење да НАТО није непријатељ Русије, најбоље су видљиве управо данас.

А шта су тек од таквог министра спољних послова Русије могли очекивати Србија и српски народ у најтежим тренуцима 90-их година. Можда је његову улогу у југословенској кризи најбоље оцијенио Добрица Тосић који је, након сусрета са Козирјевим, у свом дневнику записао: „Бледа, хладна, конвенционална личност. Тај човек ни својим очима не улива поверење. Представља се као дипломата велике силе, а по идејама је само курир Запада. Посредује, али неубудљиво. Не верујем у руску улогу”. А улога Андреја Козирјева је била да Русија у југословенској кризи, по ријечима руског дипломате Анатолија Адамишина: „Шематски, једнострано и примитивно слиједи Запад”.

Осим тога, Гускова запажа и још неке карактеристике дипломатског рада Андреја Козирјева када је био у питању Балкан, као на примјер његову склоност да о питањима Балкана не обавјештава никога од надлежних, као што је рецимо Врховни савјет или Влада Руске Федерације. Информације је дијелио само са предсједником Јељцином и то дозирајући их и њему на начин да до њега долази само оно што је Србе и Србију сликало у најгорим бојама. Тако је, на примјер, сакрио телеграм руског амбасадора из Рима Адамишина, који је предлагао да Русија не уводи санкције СР Југославији, односно Србији и Црној Гори, 1992. године, сматрајући „да не треба одбацити свог традиционалног савезника – Србију... јер ако Русија изда Србе, то ће остати забиљежено у историјском сјећању”. Исто тако, телеграм који је руски представник у Савјету безбједности Јуриј Воронцов упутио на 37 адреса ноћ прије увођења санкција Србији и Црној Гори, 30. маја 1992. године, никада није стигао до оних којима је био упућен, већ је Козирјев сам, вјероватно обавјештавајући о томе само Јељцина, дао инструкције Воронцову да гласа за увођење санкција. У каснијем периоду до Јељцина нису стизала ни писма Слободана Милошевића, Радована Караџића, Ратка Младића и других српских лидера. И узалуд су били оштри протести руских посланика, чланова Врховног савјета, научника, културних и јавних радника, па и народа на московским улицама. Козирјев није одустајао од своје „антисрпске линије Министарства спољних послова”.

Друга карактеристика Козирјева коју запажа Јелена Гускова је његова дволичност у вођењу спољне политике према Србима, а која се огледала у увјеравању руске јавности да Русија све чини да заштити Србију и српски народ, а у пракси дјелујући са антисрпских позиција, то јест, потпуно сагласно с непријатељима Србије и српског народа. Зато је, по мишљењу Гускове, главна карактеристика министра Козирјева, када су у питању Србија и српски народ, била „обећавати Београду подршку у замјену за уступке, али не испуњавати своја обећања и не пружати му подршку”. Без имало устручавања, Јелена Гускова закључује: „Знајући за повјерење Срба у Русију, Запад је тражио од Москве да му помогне управо тиме што ће натјерати Србе да пристану на испуњавање свих његових наредби и ултиматума. Козирјев је са захвалношћу прихватио понижавајућу улогу понуђену Русији... Козирјев је лагао кад је говорио о дугорочним интересима Русије на Балкану, о пријатељским осјећањима према Србима, кад је обећавао укидање санкција или говорио о борби за правду”. И од тог правца он није одустајао ни у годинама које су услиједиле. Тако је, на примјер, на ријечи Виталија Чуркина, специјалног изасланика руског предсједника за бившу Југославију, априла 1993. године да „треба зауставити ту ирационалну динамику” притиска на Србе Козирјев реаговао ријечима: „Чуркин се нешто лоше понаша, треба га дозвати памети”. И заиста, Козирјев и Јељцин не само да су „дозвали памети” Чуркина већ и све оне који су им представљали опозицију у Врховном савјету и Парламенту. У јесен

1993. године, Јељцин и Козирјев сломили су отпор Врховног савјета и руског Парламента њиховој политици и то тенковским нападом на сопствени Парламент и крвопролићем на улицама Москве, уз коментар Козирјева да је то требало већ одавно урадити.

Читаву прву половину 1994. године Виталиј Чуркин је потрошио у дипломатским акцијама притиска на Србе да удовоље жељама Запада, прије свега САД, проглашавајући великим дипломатским побједама Русије удаљавање српске артиљерије са положаја око Сарајева и долазак батаљона руских мировњака, заустављање српске контраофанзиве око Горажда и отварање аеродрома у Тузли. Међутим, у пракси, све су то биле поразне ствари за Србе, на које су пристали искључиво на „молбе” Русије, јер ниједно обећање које им је Чуркин дао за бројне уступке није испуњено. Умјесто УНПРОФОР-а планину Игман запосјеле су муслиманске снаге, Срби су обуставили контраофанзиву на Горажде и повукли артиљерију, што је муслиманским снагама омогућило да избјегну потпуни пораз и да изнова прегрупишу снаге, а преко аеродрома у Тузли са хуманитарном помоћи је почело да пристиже оружје за муслиманске снаге, јер услов који су српски лидери поставили за отварање аеродрома – да српски и руски официри контролишу пристигле пошиљке – Запад је једноставно изиграо и то не без знања руских дипломата. За све то вријеме док је Чуркин вршио притисак на српске лидере, НАТО и САД изводили су ваздушне ударе по српским положајима, не питајући при томе ни Русију ни Савјет безбједности. Дакле, Чуркин је вјерно слиједио дипломатску логику свог шефа Козирјева, то јест, користећи повјерење Срба у Русију, натјерати Србе да испуњавају све захтјеве и ултиматуме Запада. Другу половину 1994. године Козирјев и Чуркин су потрошили притискајући на све начине руководство Републике Српске и Србије да прихвате план Контакт групе о разграничењу, све док нису успјели да убиједу Милошевића да зарад незнатног ублажавања санкција СР Југославији успостави ембарго на Дрини и тако у потпуности изолује Републику Српску, што је на крају довело до оштрог раскола између Пала и Београда. С друге стране, руска дипломатија прекинула је све контакте са руководством Републике Српске, а врхунац тог тужног процеса било је гласање Русије у Савјету безбједности 19. новембра 1994. године за резолуцију 958, којом је дато одобрење НАТО-у да бомбардује Српску Крајину, наводно у сврху заштите Бихаћа. Тако је, закључује Гускова, корак по корак Русија коначно изгубила повјерење које је све то вријеме уживала код Срба. Али чак ни то није спријечило генерала Ратка Младића да јануара 1995. године пошаље писмо подршке министру одбране и начелнику генералштаба Русије у борби против „сецесионистичких муслиманских снага Дудајева и исламских плаћеника” у Чеченији, те да понуди помоћ руској војсци у виду слања једног одреда, како је навео, „најбољих српских синова као гест братства и моралне подршке”. На тај начин, како сматра Гускова, генерал Младић је показао своју искрену подршку Русији и није издао војничко братство.

Врхунац антисрпске дипломатије Андреја Козирјева била је 1995. година, када је, учествујући у преговарачком процесу у Лондону, отворено изјавио „Или треба водити заиста прави рат у Босни или тражити политичко рјешење. Немогуће је истовремено радити и једно и друго. Запад нема никакву стратегију, никаквим се ваздушним ударима Срби не могу обуздати, то су људи који су превршили сваку мјеру [...] Ви нисте спремни на копнени рат, ваздушним нападима неће побиједити, дакле, изаберимо политичко рјешење. То значи да подржимо Милошевића против Караџића, да не дамо могућност муслиманима и Хрватима да ратују међусобно јер то иде само на руку босанским Србима. Они већ врше злочине против цивила, а могу да направе такав масакр да запрепасте цијели свијет”. Дакле, Козирјев је, формално позивајући на политичко рјешење, јасно подстицао НАТО да се

поред ваздушних удара и с копненим јединицама укључе у рат на страни босанских муслимана, при томе знајући да је НАТО већ донио одлуку о формирању тзв. Снага за брзе интервенције од 12.000 војника, које су имале управо ту намјену. Међутим, и за Козирјева су те 1995. године почињали лоши дани, јер је чак и предсједник Јељцин почео да увиђа погубност његове спољне политике, посебно по питању ширења НАТО-а. Резултат тога је била Јељцинова оштра осуда појачаних активности НАТО-а на Балкану и француских приједлога да се крене у копнену битку против Војске Републике Српске, а затим и уздржано гласање Русије у Савјету безбједности о Резолуцији 998, којом је одобрено размјештање енглеско-француских Снага за брзо реаговање у Босни. Међутим, било је касно, јер, захваљујући највише дипломатији Андреја Козирјева, Запад више није ни осјећао потребу да Русију уопште пита за мишљење, а све конце међународне игре на Балкану у своје руке је преузела Америка. Због тога и руско негодовање приликом агресије Хрватске на Републику Српску Крајину и Републику Српску, а затим и оштри иступи Сергеја Лаврова на сједницама Савјета безбједности против бруталних НАТО бомбардовања и директног борбеног учешћа снага НАТО против Срба у Босни и Херцеговини, на Западу нико није хтио ни да слуша, а камоли уважава.

На крају, неопходно је закључити да је академик Јелена Јурјевна Гускова створила још једно капитално дјело, које мора постати не само дио уџбеничке литературе на српским и руским универзитетима, већ и дио кућних библиотека најшире читалачке публике. Посебно плијени њена изражена способност да замршене дипломатске игре изнесе на свјетлост дана на начин да оне буду свакоме разумљиве. Осим тога, Гускова је историчар који говори без длаке на језику и ствари назива правим именом. На примјер, не либи се да злочине у Васа Мискина и на Маркалама назове провокацијама муслиманског руководства урађеним у сарадњи са међународним фактором. Осим наведеног, дјела академика Јелене Гускове, а посебно ова књига, носе у себи бројне поуке и поруке за данашње и будуће генерације. Због тога, ако нам је историја учитељица живота, онда се ова историјска лекција Јелене Гускове не смије пропустити већ напамет научити. Због тога сматрам да би ова књига требало да буде обавезно објављена и у Републици Српској и доступна широкој читалачкој публици.